

A SZÖVETKEZETEK ÉS A PARASZTSÁG.

III.

Nagyot akar, a ki lendíteni akar a magyar paraszt sorsán. Rokonszenves, termékeny és kultúrában gazdag törekvés ez, a mely minden szabad elméjű ember lelkes csatlakozására tarthat igényt. De a ki komolyan és becsületesen törekszik e cél megközelítésére, annak nem a *fogyasztásra*, hanem a *termelésre* kell a figyelmét irányítania.

A magyar paraszt szegénysége semmi másból nem származik, mint a termelésének fogyatékoságából. Szerény pár holdján alig termeszt egyebet, mint gabonát. Említettük már, hogy másfél hold terület, ha gabonát természetnek rajta, csak kétszáz korona értékű emberi munkát képes befogadni, holott ugyanazon másfél hold terület a tejgazdaság révén 510 koronával honorálja a parasztcsalád kétségen kívül több, gondosabb és intelligensebb munkáját. Nemcsak a tejtermék képes e nagyobb, figyelmesebb és intelligensebb munka, hogy úgy ne mondjam: e magasabb kultúra befogadására, hanem még azonkívül a kisgazdaság terményeinek egész sorozata, 8 ezek közül elsa sorban azok jönnek tekintetbe, a melyeket nagy mennyiségben lehet termelni, mert a belföldön, de még sokkal inkább a külföld gazdag iparúzó államaiban állandó és kiterjedt piacra számíthatnak. Ilyen termények: a hússertés, a lúd, kacska, pulyka, tyúk és tyúktojás, gyümölcs, főzelék frissen és konzerválva, zöldség és egyéb kerti vetemények, dinnye és uborka, komló, len és kender, — hogy ne is beszéljünk a borról és a szarvasmarháról, a melyeknek termelésében az intelligens parasztgazda szintén excellál.

Mindezen termények több, figyelmesebb és intelligensebb munkát igényelnek a gabonatermelésnél, de a piaci áruk is megfelelően nagyobb. A kisparaszt, ha a tevékenységét rájuk irányítja, jóval nagyobb értéket produkál minden hold földjén, mint a gabonatermeléssel. Szóval, azon arányban, a mint velük foglalkozik, *belterjesebb* lesz a gazdasága.

A belterjes parasztgazdaságnak azok a kezdetei, a melyek a mi tej szövetkezeteink nyomában járnak, még nagyon szerények. Több száz koronás jövedelemgyarapodás csak a tagok egy csekély részének jut. Az országban levő összes tejszövetkezetek százmillió liter évi tej forgalmához átlag csak 1700 literrel járul egy-egy tag, a mi — előbbi számításunk arányában — csak száz korona évi jövedelemgyarapodásnak felel meg. Persze vannak — és igen nagy számmal — szegény zsellérek is a tagok sorában, a kik egyetlen tehénkájuk után alig pár száz liter tejet hordanak be a szövetkezet vajkészítő telepére. Kezdet kezdetén vagyunk, s így, ha teljes fogalmat akarunk nyerni arról a hatásról, a melyet a termelő irányú szövetkezeti mozgalom a parasztság vagyonosodására és gazdálkodására gyakorol: a fejlettebb külföldnek és főképp a legfejlettebb parasztszónak, Dániának viszonyait kell figyelembe vennünk.

Dánia ezidőszert a tejjgazdaság mintaállama. Noha úgy területére, mint lakosságára nézve tízszer kisebb a magyar birodalomnál: több, mint ezerre megy a tej szövetkezetei száma (1904.) összesen 149.900 taggal. A tejforgalom évi összege közel jár a két milliárd literhez, a melyhez egy tag átlag *tizenhárom-ezer literrel* járul, nyolcszorannyival, mint a mi tej szövetkezeteink tagjai. Pusztán a vajtermelés évi jövedelméből 1300 korona jut egy főre.

Ezt a fényes eredményt a dán parasztgazdák nem köszönhetik másnak, mint a szövetkezeteik sokoldalú és intelligens ténykedésének. A dán tejszövetkezetek nem csupán a tej feldolgozásával törődnek, hanem azzal is, hogy tagjaik a teheneiket minél okszerűbben gondozzák. E célból szakképzett tisztviselőket tartanak, a kik sorra járják az istállókat, minden egyes tehenet megvizsgálják, a tejük zsírtartalmát megméri s a parasztgazdát tanácsal látják el a tehen ápolása és takarmányozása dolgában.

A tehének okszerű tartásával a tej zsírtartalmát, valamint a vajgyártás technikáját oly magas fokra emelték, hogy 23—24 kilogramm tejből képesek egy kilogramm vaját készíteni. A vaj

minősége is páratlan. Miután észrevették, hogy a vaj zamatját bizonyos, a tejben levő baktériumok hozzák létre: e baktériumokból tiszta kultúrát tenyésztenek és ezt adják a tejbe, a melyet előbb pasteurizáció útján tisztítanak meg minden élő szervezettől.

Az egyes gazdák által szállított tejet a zsírtartalma szerint fizetik. Az évi üzleteredményből a tagok nem üzletrészek szerint, hanem a szállított tej mennyiségének arányában részesednek. Hasonló módon, mint a külföldi nagy fogyasztószövetkezetek tagjai, a kik szintén nem üzletrészek, hanem a bevásárlásaik évi összege után kapják az osztalékot, tehát abban az arányban, a melyben a szövetkezeti kooperációhoz hozzájárulnak.

De nemcsak közvetlenül, a tej vételárával gazdagítják a dán tej szövetkezetek a parasztságot, hanem azzal is, hogy a marhatenyésztést óriási nagy mértékben fokozzák és ezzel együtt emelik a földművelés intenzitását. Szolgáljon a belterjes parasztgazdaság óriási fölényének megvilágítására az a tény, hogy Dániában minden négyzetkilométernyi területre (1898.) átlag 45 szarvasmarha jut (köztük 28 tehén), a magyar birodalom egy négyzetkilométerére pedig (1904.) átlag 17 darab, ebből is csak 7 tehén. Eltekintve a tejjgazdaság és a marhatenyésztés nagyobb jövedelmétől: a dán gazda 45 szarvasmarha trágyáját használhatja fel ugyanakkora terület művelésére, a melyhez a magyar gazda csak 17 marha trágyájával rendelkezik. Az erősebb trágyázással persze karöltve kell hogy járjon a talajnak és termékeinek erősebb és finomabb megmunkálása. A dán paraszt több költséget, több és finomabb munkát fektet a földbe, mint a magyar paraszt. A dán paraszt belterjesen gazdálkodik, a magyar paraszt külterjesen. A dán paraszt gazdag, a magyar paraszt koplal és kivándorol az országból, a mely ép oly szegény, mint a parasztjai. Pedig mindazon előző helyen felsorolt terményeknek, a melyek intenzívebb és jobb minőségű munkát követelnek, s a melyeket a kisparaszt nagy előnnyel termelhetne, hatalmas piacuk van a külföldön! Ausztria iparos tartományai, Németország, Svájc, Belgium és Anglia igen nagy mennyiségeket fogyasztanak belőlük, de még sokkal többet el tudnának fogyasztani. Sőt Magyarország belső szükséglete sincs fedezve a belterjes parasztgazdaság terményeiből; — a húsnak, a baromfiudvar és a kert terményeinek ára oly magas, mint akármelyik gazdag ipari államban. S ennek semmi egyéb oka nincs, mint az, hogy az egész mező-

gazdaság gabonát termel és minden egyebet elhanyagol — tehát az élelmiszereket ugyanazon körülmény drágítja meg, a mely a parasztság és az egész ország szegénységét, az ipar és a kereskedelem pangását okozza. *Az élelmiszereknek ezen a drágulásán semmiféle fogyasztási szövetkezet nem segíthet, hanem csupán a mezőgazdasági termelés egyoldalúságának megszüntetése.*

Manapság a magyar paraszt azért fekteti a fősúlyt a gabonatermelésre, mert egyéb, kvalifikáltabb terményeit bajjal tudná értékesíteni. Az utóbbi évek folyamán ebben némi eltolódások történtek, de még alig érintették a régi külterjes gazdálkodás rendszerét. A paraszt senkitől sem várhatja olyan mértékben sorsa javulását, mint a kereskedőtől, a ki nyereségvágyától indítatva meg fogja találni és ki fogja szélesíteni az összeköttetést a nyugateurópai fogyasztás s a magyarországi kisgazdaság között. És lám épen a kereskedőosztály az, a mely ellen az agráriusok — a fogyasztó-szövetkezetek segítségével — hangulatot keltenek a parasztság körében.

Ahhoz, hogy a magyar parasztság a belterjes gazdálkodásra áttérhessen, két dolog szükséges. Az egyik, hogy kiviteli üzlet útján szervezve legyen a belterjes parasztgazdaság terményeinek a külföldön való értékesítése. A másik az, hogy a parasztság figyelme ezekre a terményekre ráterelődjék. Az előbbi feltétel megteremtésére minden bizonynyal a kereskedők vannak hivatva. Az utóbbit — a kvalitatív terményeknek a parasztság körében való propagálását — megcsinálhatja a falusi kereskedő vagy pedig a termelőszövetkezeti mozgalom. Akár az egyiknek, akár a másiknak az az állandó munka is osztályrészéül jut, hogy a terményeket a faluban az egyes parasztoktól összegyűjtse, kikészítse¹ és becsomagolja. Kérdés persze, ki tudja ezt jobban elvégezni: a falusi kereskedő vagy a termelőszövetkezet? Ott, a hol az értékesítésnek gyors a menete, a kereskedők versenye nagy, a parasztságnak pedig sok és olcsó hitel áll a rendelkezésére, mint például Angolországban, ott a kereskedő is nagyon előnyösen — már mint a belterjes földművelésre nézve előnyösen — hajthatja végre az árunak a faluban való összegyűjtését és kikészítését. Nálunk, Magyarországon, a tejgazdaság szövetkezetiileg van szervezve, bár itt sem hiányzik olyan tej feldolgozó-telepek, a melyek valamely kis falusi

¹ Kikészítés a nyerterménynek a fogyasztópiac s a szállítás céljaihoz való alkalmazása. Tehát tejnél a vajkészítés, gyümölcsnél az osztályozás vagy a konzerválás, lennél, kendernél a gerebenezés stb.

vállalkozó kezében vannak. A tejtermékek kivitelét azonban tisztán a nagykereskedelem közvetíti. Már a tojás, a hagyma, a gyümölcs és a baromfi értékesítése kizárólag kereskedelmi alapon van szervezve nem csupán az országos s a nemzetközi forgalomban, de — néhány tojásgyűjtő állomástól eltekintve — a falun is.

De viszont kétségtelen, hogy a helyi kikészítésnek szövetkezeti szervezése oly előnyökkel dicsekedhetik, a melyeket a kereskedelem nem adhat meg, a melyeket csak az öntudatra, az értelem s a tudomány megbecsülésére ébredő parasztság tömörülése hozhat létre. Láttuk ezt már a tagjaik gazdálkodását oktatással és ellenőrzéssel javító dán tejszövetkezeteknél. A helyi forgalomban a kereskedelmi szervezet csak rövidebb, hosszabb ideig fenmaradó átmeneti alakzat lehet, a jövő azonban a termelőszövetkezeté.

Megláthatjuk a szövetkezeti kikészítésnek a magánvállalkozás fölött való előnyeit a parasztgazdálkodás terményeinek bármelyikénél. Igaz, hogy a baromfi leölését és koppasztását, a tojás, a gyümölcs válogatását, az utóbbinak és a főzeléknek konzerválását, a sertés feldolgozását s a megfelelő piacképes csomagolást a magánvállalkozó is igen jól elvégezheti. De már a fajállatok, a vetőmag, az oltvány, a megfelelő műtrágya és technikai segédeszközök beszerzését és a mi a fő: *az egyes paraszt oktatását s a termelésének ellenőrzését* csak a paraszt-szövetkezet képes rendszeresen és tökéletesen végrehajtani. A borkereskedelem egy évszázad alatt sem gyakorolt olyan hatást a szőlőművelésre, mint a Francia- és Németországban keletkezett szüretelőszövetkezetek, a melyeket persze nem szabad összetéveszteni a nálunk három helyen is felállított, de be nem vált *pinceszövetkezetekkel*. Emezek a bor közös értékesítésére helyezik a fősúlyt, a mi hajótörést szenved a bor értékmegállapításának nehézségein, amazok meghagyják az értékesítést az egyes szőlőgazda kezében, csupán a szőlőművelés menetét ellenőrzik és javítják a tudomány útmutatása szerint, azonkívül a bor kipróbálását és kierjesztését is magukra vállalják. Erre a célra modern préházat és fűthető erjesztőkamrákat állítanak fel; az erjesztést pedig szakképzett s a modern bakteriológia vívmányait felhasználni tudó egyénekre bízzák.

Teljes modern kifejlésükben a termelőszövetkezetek már a parasztság egy bizonyos magasabb kultúráját feltételezik, tehát olyan állapotot, a melytől még távol állunk. A kereske-

delmi alapon szervezett kikészítés nem tud a fejlettség ilyen fokára emelkedni, mert nem képes úgy bekapcsolódni az egyes termelő gazdaságába, mint a termelők saját szövetkezete. Egyelőre persze alig várhatunk egyebet a fejlődéstől, mint az eddigi, már évtizedes állapot nagyobbstíliú folytatását és valószínű, hogy a termelőszövetkezetek mellett a kereskedői vállalkozásnak is nagy szerep fog jutni a falvakban, az intenzív gazdálkodás meghonosítása körül. Nemcsak az exotikus gyarmatokban van a kereskedelem arra hivatva, hogy a természet kincseit feltárja és a társadalom gazdasági erőit fokozza, de nagy és termékeny kulturmunka vár rá azon a tejjel mézzel folyó és mégis földhöz ragadt szegény gyarmatterületen is, a melyet Magyarországának hívnak.

Nem az ipar hiánya okozza Magyarország szegénységét és gyarmati jellegét, hanem a mezőgazdaság külterjessége. Magyarország mezőgazdasága a morbus latifundii-ban szenved: krónikus gabonatermelésben. Koldussá és kulturánélkülivé a tízezerholdas latifundium teszi az országot, a mely nyolcezer holdat a tízezerből évről-évre gabonával vet be. De gazdaggá, műveltté és demokratikussá teheti a tízholdas parasztbirtok, a mely csak három-négy holdat vet be gabonával, a többit szálaskakarmány, burgonya, répa, szőlő, iparnövény és kerti vetemény termesztésére fordítja. A mely négy tehén tejét szállítja a tejszövetkezetnek, s a lefölözött tejen elsőrendű hússertéseket nevel. A mely a baromfi és tojásprodukciónak a belga szénbányák környékén adja el, s a melynek gyümölcstermelése megfelel a berlini és a londoni piac igényeinek. A mely megsokszorozza a földműves jövedelmét és létrehozza azt a jómódú földművelő lakosságot, a melynek nagy fogyasztóképessége gyerekjátékká teszi az iparfejlesztés feladatait. Csak egy útja, egy célja és egy lehetősége van a parasztság fölsegítésének: létrehozni az intenzív földművelést és gazdaggá tenni az egész országot.

IV.

Már most lássuk, milyen mértékben segítik elő a parasztság intenzív gazdálkodását a nagybirtokos-agrárius-klerikális körök egyéb szövetkezetei, a melyeket a parasztok részére alapítottak.

A fogyasztószövetkezeteik, a melyeket a nép körében terjesztenek, rendszerint *értékesítő* szövetkezetnek is mondják

magukat Maga a *Hangya* is *fogyasztó és értékesítő* szövetkezet; legalább a cégtáblája szerint. Tény azonban, hogy ezek az értékesítő szövetkezetek a saját önzetlenségükön és a nép hagyományain kívül épen semmit sem értékesítenek. Nem értékesítenek, mert ehhez nem elég a nép fanatizálása; — ehhez kereskedői talantum is kellene. Az értékesítés nem olyan vevővel szemben történik, a ki reverzálissal kötve lévén, kénytelen a szövetkezetnél vásárolni, — sőt akárhányszor keresni kell a vevőt a szomszéd városban, egy más ország részben vagy esetleg a külföldön is. Lehet, hogy helyenként az adminisztráció megbízhatatlansága is lehetetlenné teszi az értékesítő tevékenységet, — lehet, hogy a szövetkezeti apostolok egyáltalán soha nem is gondoltak rá komolyan. Annyi tény, hogy nem foglalkoznak vele.

Így hát a szövetkezeti értékesítés ügyében — a mely már közelebről érdeklí a paraszt termelését — azt lehet mondani, semmit sem tettek az agráriusok, hacsak azt a működést, a melyet a *magtárszövetkezetek* kifejtenek, el nem ismerjük szövetkezeti értékesítés gyanánt. Az *Országos Központi Hitelszövetkezet* — a melyet az agrárius befolyás pár év óta teljesen hatalmába kerített — eddig már 44 szövetkezeti gabonaraktárt létesített az ország legkülönbözőbb vidékein. Külföldön az ilyen magtárszövetkezeteket a parasztok abból a célból csinálják, hogy a gabonájukat ne kelljen aratás után pénzsűkéből az aratást követő alacsony árfolyam szerint eladni. E végből közös magtárat létesítenek, a mely a gabonát súly és szokványos minőség szerint átveszi, nyugtázza és pénzelőleget ad rá. A magtár vezetősége az árfolyamok lehető kihasználásával intézi az eladást, s e közös eladások átlag-árfolyamával, az év végén fizetik ki (persze az aratáskor adott előleg levonásával) az egyes tagtól átvett gabonát. Végső eredményben tehát a szövetkezeti tagoké lesz az árfolyamnyereség.

Ez tehát, a mint látjuk, igen szép és hasznos intézmény. Csakhogy az *Országos Központi Hitelszövetkezet* magtárszövetkezetei egészen más alapon működnek. A gabonát ugyanis a legtöbb esetben nem súly és minőség szerint és nem elszámolásra veszik át a tagoktól, nem előleget adnak rá: hanem rögtön az átadásnál, a napi árfolyam szerint, meghatározott árban *meg veszik* tőle. A parasztgazda tehát ott tart, a hol előbb tartott: a szövetkezeti gabonaraktárba viszi ugyan a learatott gabonáját, de ugyanazt az alacsony aratási árfolyamot kapja érte, mint a kereskedőnél.

Az árfolyamnyereség nem az övé, hanem az *Országos Központi Hitel-szövetkezeté*. Ezek a magtárak — lényegük szerint — nem egyebek, mint a szövetkezeti központ gabonakereskedelmi vállalatai.

Épúgy mint a Hangyának és a Keresztény Központnak fogyasztószövetkezeteinél, az Országos Központi Hitelszövetkezet gabonaraktárainál is tapasztalhatjuk azt az előző helyen már kimutatott igazságot, hogy *a felülről csinált szövetkezetek haszna nem a tagoké, hanem azoké, a kik megcsinálták őket*.

Magukon hordják ez igazság bélyegét az agráriusoknak a parasztok részére csinált hitelszövetkezetei is. A *Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete* és az *Országos Központi Hitelszövetkezet* nem hiába, hogy folyton az önzetlenségüket hangoztatják, de valóban az ország legdrágább földhitelintézetei, pedig perlési kedvezményeket, bélyegkedvezményeket és kamatmentes állami kölcsönt élveznek. Öt és félszázalékos kamatlábuk nagyobb, mint akármelyik nyereszkesítő pénzügyintézeté; pedig még hozzászámítanak egy félszázalékot kötvényértékesítés címén. S ez a kamatláb is, mire a Központi Hitelszövetkezettől a vidéki fiókon keresztül a kisparaszthoz eljut: útközben megnő 2—3 százalékkal.

Nem lenne teljes az agrárius szövetkezet-alapítások sorozata, ha meg nem említenők a *Magyar Gazdák Vásárcsarnok-Ellátó Szövetkezetét*. Azt hinné az ember, hogy ezt már csakugyan a kisparasztság számára, a belterjes gazdálkodás előmozdítására alapították. Valóban pedig úgy áll az ügy, hogy ez a szövetkezet épen a kisparaszt számára hozzáférhetetlen. Nincsenek ugyanis falusi fiókjai, a melyek a parasztok terményeit, összegyűjthetnék, — csupán központja van Budapesten, s az egyes tag ide kénytelen minden kilogramm vaját, minden kosár gyümölcsöt külön postacsomagban beküldeni. Az értékesítés esetleg még levelezést is von maga után. A kisparaszt nem igen kapható ilyesmire. Különben a szövetkezet épen a centrális kezelés s a velejáró tömérdek apró költség miatt jóval drágábban dolgozik, mint akármelyik közönséges kereskedelmi vállalat. Az agráriusok szövetkezeti apostolai épen ennél, a parasztság jólétét s a belterjes kisgazdaságot közelebbről érdeklő vállalkozásnál felejtették el a falusi szervezet kiépítését, a melyet oly nagy ambícióval hajtanak végre, ha fogyasztószövetkezetekről van szó.

Szemmel látható, hogy az agráriusoktól mi sem áll távolabb, mint a belterjes parasztgazdaság kifejlődésének előmozdítása. S ennek az egyszerű magyarázata abban rejlik,

hogy nekik nem kell az intenzív földművelés — legalább nem kell az ország és a világpiac mai viszonyai között. Ha egyeznék az érdekeikkel: rég megcsinálták volna ők maguk, a saját nagy uradalmaikban és nem várnának a parasztoakra.

De nem kell nekik. Nem kell a nagybirtok sajátos gazdasági természeténél fogva. Egyetlenegy termény van, a melynek termelésében hatalmas a nagybirtok: és ez a gabona. A mezőgazdaság többi terményeiben aránylag gyenge a termelő-képessége. Kertgazdasággal, gyümölcsstermeléssel és baromfi-tenyésztéssel a nagybirtokos nem foglalkozhatok, a szőlőgazdaságban is elmarad a kisbirtokos mögött, sőt az állattenyésztésben is, mert a kisbirtokos a maga kevés barmát gonddal, szeretettel ápolja és nem csupán tenyészt, de kihasználja a munkaerejét is.

A nagybirtok nem áll elvi ellentétben a belterjességgel. Át tud térni ő is az intenzív gazdálkodásra, de csupán egy alakban: ha felosztja a földjeit három részre, s ezeken felváltva — és erős trágyázással — gabonát, takarmányt és kapásnövényt termel. Ez az, a mit közönségesen váltógazdaságnak neveznek. Ennek is el nem engedhető feltétele, hogy a húsnak, a kapásnövénynek — de mindenképp *a gabonának* magas ára legyen, mert a váltógazdaság nagyobb tőkebefektetést és jóval több munkaerőt követel a közönséges gabonatermelésnél. Németországban, a hol a gabona-árakat mesterségesen megdrágították a védővámok, lehetséges ez a gazdálkodás, nálunk, a mi árviszonyaink mellett azonban lehetetlen.

Van még egy alakja a belterjes nagygazdaságnak: az angol rendszerű nagybérlet, a mely csupán takarmánynövényt termel, állatot tenyészt és tejgazdaságot folytat. Semmiféle növényi terméket piacra nem visz, csupán barmot és tejtermékeket. A mostani nagy húsárak s az alacsony magyarországi munkabérek mellett aligha ki nem fizetődnek ez a rendszer, a mely Angliában éppen a magas munkabérek miatt ment tönkre. Csakhogy éppen az a bökkenő, hogy ennek az állattenyésztő belterjes nagygazdaságnak szélesebb körben való elterjedése nálunk is a munkabérek emelkedését vonná maga után. A mint a belterjes nagygazdaság általában több munkást kíván s az elterjedése megdrágítja a munkaerőt.

A nagybirtokosság tehát a mai viszonyok között tudni sem akar a belterjes gazdálkodásról. Igaz, hogy az ország felvirágoztatásának s a kivándorlás megszüntetésének nincs egyéb módja — s igaz bár az is, hogy a nagybirtokosság per excellentiam hazafias és nemzetfenntartó osztálynak hirdeti

magát: de mégsem akar tudni róla, mert nem találja rentábilisnek. Sőt, a mint e sorok írója a *Huszedik Században* már egy alkalommal rámutatott, a hetvenes évek óta nem hogy belterjesebbé tette volna a gazdaságát, hanem inkább még külterjesebbé, — nem hogy haladt volna a korrallal, hanem inkább — a gabonaárak hanyatlásával párhuzamosan — visszafelé tett egy lépést, a mennyiben a szemes jószág termelését kiterjesztette, az állattenyésztést s a többi termelési ágat pedig relative apasztotta.

Ha már most a nagybirtokosság érdekeivel ennyire ellentétben áll a belterjes gazdálkodás: ugyan mi jó származhatnék rá abból, ha körülötte felvirágoznék a belterjes parasztbirtok, míg ő maga tétlenségre van kárhóztatva? Semmi, sőt ellenkezőleg! Ez a körülmény egyenesen a nagy- és középbirtok gyengülését eredményezné a következő okokból:

1. A tíz-húsz holdas parasztgazda kénytelen volna cselédek tartani, hogy a belterjes gazdaság nagyobb munkaigényeinek megfelelhessen. A négy-nyolcholdas paraszt, a ki ma napszámba, fuvarba kénytelen járni, elég munkát találna a saját gazdaságában. Mindez emelné a mezei napszámot és a cselédbért, a melynek drágulása már a mai, még mindig alacsony színvonalon is fejtörést okoz a földbirtokosságaak.

2. A kis területből, pár hold földből is szépen jövedelmező belterjes parasztgazdaság emelné a parasztnak földhétségét. Annál is inkább, mert a törpegazdaság nagyobb jövedelméből, s az emelkedő munkabérből több pénzt tudnának földvásárlásra fordítani, mint most. A parcellázások minden mesterséges megakasztás ellenére is terjednének és nagy anyagi sikerrel honorálnák a vállalkozót. Holott a nagybirtokosság görcsösen ragaszkodik a földjéhez, mert hiszen ebből meríti politikai és társadalmi túlsúlyát.

3. A parcellázások sikere a nagybirtok járadékának stagnációja, sőt csökkenése dacára is a föld árának emelkedését vonná maga után. Ez hasznos lehet az egyes földbirtokosnak, de hátrányos a nagybirtokosságra, mint osztályra nézve, mert a földbirtok eladósodásához vezet. Az agrárius írók amúgy is állandóan panaszkodnak a földárak emelkedése miatt.

4. Egyik oldalról a belterjes parasztbirtok termékenysége, más oldalról a külterjes nagybirtok terméketlensége — párosulva azzal a körülménnyel, hogy mégis ez a gazdaságilag alsóbbrendű osztály tartja kezében a föld oroszlánrészét, s az ország

vezetését: mindez nagy feszültséget hozna létre nem csupán a földéhes parasztságban, de az egész társadalomban a nagybirtokosság ellen. Ezt a szempontot sem hanyagolhatják el az agráriusok, különösen Magyarországon, a hol a föld harmadrésze kötött birtok, az ország legbecsesebb kultúrnépét pedig rémületesen fogyasztja a kivándorlás.

. . . Saját maga alatt vágná tehát a fát a földesúri osztály, ha becsületesen segíteni akarna a parasztságon és előmozdítaná a belterjes parasztgazdaság kifejlődését. Viszont gátolni sem meri. Nem mer ujjat húzni a parasztsággal. Egyes elszigetelt akadékoskodások fordulnak ugyan elő, de a nagybirtokosság vezetői nagy politikai bölcseséggel törekszenek arra, hogy a parasztságot megtartsák a saját vezetésük alatt és állandóan feltálnak — görögtűz és harsonaszó mellett — valami ajándékot a parasztság részére, lehetőleg azonban olyant, hogy a megajándékozottnak semmi haszna se legyen belőle.

És valóban, nincs az agrárius-nagybirtokos köröknek olyan, a parasztnép érdekében megindított akciója, a miről ki ne lehetne mutatni, hogy a parasztok látták a legkisebb hasznát. És ugyanez áll — bár kisebb mértékben — a kormányok intézkedéseire is, a melyeket a parasztság jóvoltáért életbe léptettek. Évtizedek óta nem kapott a parasztság egyebet a kormánytól, mint nevetni való csekélyégeket. Egy kis selyemtermelés, egy kis méhtenyésztés, néhány százezer szőlővessző, egy pár kosárfonó iskola, néhány mintagazdaság és néhány száz vándorelőadás. Ut aliquid feisse videatur. Ötezer és tízezer koronás tételek, a mik elvesznek a milliárdos költségvetésben, a hatásuk pedig elvész a parasztság milliónyi tömegében. Legalább ezerannyi kellene mindegyikből, hogy foganatja legyen.

Helylyel-közzel mégis tesz valami keveset a kormány a parasztok érdekében. Azt is inkább a látszat kedvéért. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy az eddigi magyar kormányok — a mostanival együtt — nem csupán a magyar nagybirtokosság politikai érdekeit reprezentálják, de a bécsi udvari és katonai körök fiskális érdekeit is, a melyek az ország gazdasági erőinek és adózókéességének gyarapítását követelnék, így csinálták a ruthén akciót, így keletkezett 1895-ben az első tejszövetkezet. Igaz, hogy a többi 600 tejszövetkezet már magától keletkezett, néha a közigazgatás akadékoskodása ellenére is.*

* Most, mikor a tejszövetkezeteket a parasztok szorgalma és összetartása már keresztülsegítette a fejlődés kezdetein: felhangzik agrárius

így osztottak ki az utolsó tíz évben vagy húszezer nemesített tenyészbikát — persze nem ingyen, hanem kölcsönbe és csak részben a parasztság között, a nagyobb részt a földbirtokosok körében.

Különben az agráriusok vezetőitől sem teljesen idegen az a szempont, hogy a mikor a nagybirtokosok kapnak valami kedvezményt: a parasztnak is kell belőle juttatni néhány morzsát. Nem minden dolgukból tűnik ki leplezetlen világossággal a nagybirtok osztályszempontja, sőt állandóan hangoztatják a parasztsággal való teljes érdekközösségüket. Ez annál hasznosabb rájuk nézve, mert így alkalomadtán, mikor saját fontos érdekeikről van szó, a kisparasztság nyomorúságával takaródzhatnak, mint annak idején, mikor a földadó emelése volt a napirenden.

De fel szokták használni ezt a gyakran hangoztatott érdekközösséget a vámkérdésekben is. A földesúri osztály a saját agrárvámjait rendszerint a kisparasztság szomorú helyzetével szokta indokolni, annak dacára, hogy az érdekeik e téren is merőben ellentétesek. A nagybirtok főereje a gabonatermelés, legfőbb érdeke tehát a *drága gabona*. A kisbirtok főereje az állattenyésztés, legfőbb érdeke tehát az *olcsó takarmány*. A ki azonban a gabonát megdrágítja, megdrágítja egyszersmind a takarmányt is. A német parasztok az uralkodó husdrágaság dacára is megérik a gabonavámok hátrányait és távolról sem képesek a jólét olyan fokára emelkedni, mint Angliának, a szabadkereskedelem hazájának parasztjai, vagy mint a dán paraszt, a ki semmiféle gabona- vagy állatvámról nem akar tudni és játszva veri le a német kollégáját a világversenyben.

A magyar földesúri osztály is szívesen megdrágítaná a gabonát, de még ezidőszerint nem áll módjában. Ausztria-Magyarországban — a közös vámterületen — még ezidőszerint több gabona terem, mint a mennyit a két ország lakossága el tud fogyasztani. Majd tiz-husz év múlva, mire a lakosság száma és fogyasztása túlnő a két ország együttes gabonater-

részről az a kívánság, hogy meg kell csinálni a tejszövetkezetek országos középpontját. Tehát ki akarják egészíteni a szépen fejlődő tejszövetkezeti intézményt azzal a kitűnő adminisztrációval, a mely a fogyasztószövetkezeti mozgalomban oly fényes eredményeket hozott létre. — Valószínű azonban, hogy a parasztság — jogos bizalmatlanságtól vezérelve — nem fogja kiadni a kezéből az első nagyszabású intézményt, a melyet saját erejéből megépített.

mesén: már akkor lesz mód *a közös vámterületen* a védővámok által való mesterséges kenyérdrágításra.

Tehát a magyar földesúri osztálynak, a mely a kenyérdrágaságban dúslakodó porosz junkerek sorsára vágyakozik, az a legfőbb törekvése, hogy a közös vámterületet még legalább tíz-húsz évig fenntartsa és addig is, míg a két ország emelkedő gabonafogyasztása a mesterséges kenyérdrágítás feltételeit kifejleszti: behálózza a parasztokat és megtartsa a saját vezetése alatt.

S ezzel jutottunk el az agrárius-feudális-klerikális szövetkezeti mozgalom valódi céljainak megismeréséhez.

V.

Jellemző az agráriusok szövetkezeteinek irányára, hogy a *Hangya* alapítása épen az 1898. évre esik. Tehát a nagy földművelőmozgalmak évére. Gróf Mailáth József, a ki tavaly könyvet írt a mezőgazdasági munkáskérdésről (*Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn, Wien und Leipzig, 1905.*), egészen világosan feltárja, hogy az agráriusokat a fenyegető földművesmozgalom indította a fogyasztószövetkezetek felkarolására. Persze iparkodtak a nép közelébe férközni, hogy megtartsák az ősi hagyományokban, a csendes, buta szolgálalkúságban. A sorsa javítására nem adtak eszközöket, de adtak neki olvasókört, a melynek könyvei és folyóiratai csak úgy sugároznak az úri megelégedettségtől s azt prédikálják a földhöz ragadt földművelőnek, hogy legyen ő is megelégedett. A nép behálózására nagyon jók a fogyasztószövetkezetek. De jók választási célokra is. Hiszen az alapítás alkalmával 10—15 jobbmódú parasztagdával kezességet vállaltatnak a szövetkezetért és ezek most már saját érdekükben, minden befolyásuk latba vetésével kénytelenek a nép között a szövetkezetet alapító párt útjait egyengetni, nehogy a nép ellenséges indulata vagy részvétlensége anyagi nehézségeket okozzon a szövetkezetnek. Különben a parasztok egy része adósság révén is függésbe kerül, úgy, hogy a fogyasztószövetkezet ezen a címen is befolyásolhatja a választást, akár az Országos Központi Hitelszövetkezet fiókjai, a melyeknek központi irányítását szintén politikai célból kerítették befolyásuk alá az agráriusok.

Van e kettőn kívül egy harmadik, mélyebb szántású és nagyobb szabású agrárius cél is, a mely a szövetkezeteikhez

kapcsolódik. Ahhoz, hogy a belterjes parasztgazdaság kifejlődhessék, a parasztnak és a kereskedőnek szoros kapcsolata szükséges, különben alig szerveződhetik a parasztermények kivitele. *Nos, a fogyasztószövetkezet széttöri a kapcsot a parasztgazdaság és a kereskedelem között, egymással hadilábra állítja a parasztot és a kereskedőt.* De ugyanakkor az agráriusok épen nem törekszenek arra, hogy ők maguk termelőszövetkezeti úton csinálják meg azt a kivitelt, a melynek kereskedelmi kifejlődését megakasztották. S így, ha sikerül a szövetkezeti mozgalmat kezükbe keríteniök: kivitel híján egyáltalán meg van nehezítve a belterjes parasztgazdaság létrejövele.

Ezt a célt mozdítják elő az agráriusok szövetkezeti magtárai is, a melyek az apró gabonakereskedőt zárják el a paraszttól.

Sok száz apró kereskedői egzisztencia pusztulása jelöli meg az agráriusok mesterségesen csinált fogyasztószövetkezeti mozgalmának útját. Nem érintene bennünket a dolog, ha e szövetkezetek jobbat és tökéletesebbet nyújtanának a parasztságnak, mint a kiskereskedők. Utóvégre a szegény kézi takácsokat is elpusztította a szövőgyár — és az emberiség nem járt vele rosszabbul. A jövő és az igazság mindig a tökéletesebb gazdasági alakulásoké. De az agráriusok szövetkezetei nem nyújtanak semmivel sem többet a parasztságnak, mint a kiskereskedő, a kit elkergetnek, ellenben a kiskereskedővel együtt elvesznek valamit a falutól, a mire ennek nagy szüksége van: a gazdasági iniciatívát.

A kereskedőnek az a hivatása, hogy folyton újabb és újabb konjunktúrákat keressen — a termelésnek, a forgalomnak és a fogyasztásnak újabb és újabb viszonyait. Magyarország fejletlen gazdasági élete a kihasználatlan konjunktúrák egész tömegét rejti magában. A természeti kincsek és a gazdasági lehetőségek egész tárházai vannak Magyarország földjében elásva és a nép, a mely kincsek felett jár, kivándorol az országból, mert nem képes hozzájutni a becses értékekhez, részben saját tudatlansága miatt, részben azért, mert a latifundium korlátlan hatalma elállja az útját. Ilyen országból a gazdasági iniciatívát kiküszöbölni annyi, mint tönkretenni az országot. Nem is ülnek be semmiféle más párt szándékaiba, egyedül az agráriusokéba. A nagybirtok — míg a gabona olcsó marad — nem tud továbbfejlődni, tehát a mennyire csak képes rá: aláköti az ország összes gazdasági erőit, hogy azok se fejlődhessenek és ne tudják őt túlhaladni.

Az agráriusok a legkomolyabb szándékkal törekszenek a kereskedelem elnyomására. Könyveikben, folyóirataikban állandóan sürgetik a tőzsde megrendszabályozását és a nyereszkesedésen alapuló kereskedelem visszaéléseinek megszüntetését — a mi alatt ők a kereskedelem szabadságának megnyirbálását értik. A mint már évek hosszú sora óta lábbal tiporják a munkások állampolgári szabadságait: már a kereskedő polgárság jogait is kikezdték, a mikor kivívták az ő fogyasztószövetkezeteik hivatalos támogatását. Az állam a kereskedő adójából nyújt kamatmentes kölcsönt, adó- és egyéb kedvezményeket az agráriusok szövetkezeteinek. És hivatalból tartozik agitálni a kereskedő ellen és a szövetkezetek mellett az a hatósági közeg, a kinek fenntartásához a kereskedő is hozzájárul az adójával; többek között a főszolgabíró, a ki mint elsőfokú iparhatóság, ítéleteket hoz a kereskedő ügyeiben. A mitől tartani lehetett: a munkások jogainak letiprása után íme bekövetkezik a polgárság jogainak elkobzása.

Szünet nélkül terjeszkednek az országban a *Hangya* és a *Keresztény Központ* fogyasztószövetkezetei. Évente kétszázat, sőt kétszázötvenet is alapítanak a már leírt módon. Sok tönkre megy közülök, de még több megmarad. Azonközben az Országos Központi Hitelszövetkezet befolyása is több ezer községre terjeszkedik ki. A nagybirtok, a mely azelőtt az osztályok békéjét hirdette, most támadóan lép föl. Joggal tarthat tőle a kereskedő, hogy megkárosítják, a paraszt, hogy behálózzák s az egész ország, hogy megakasztják a már-már kisarjadzó modern ipari és mezőgazdasági fejlődést.

E reakcióval s azon uszítással szemben, a mely a parasztot gyűlölet és fanatizmus által el akarja szigetelni a kereskedelemtől, csak egy orvosság van: ha a kereskedő és a föld műves, a paraszt és a polgár kezét nyújtanak egymásnak.

A parasztermények nagystílusú kivitelét senki más nem tudja létrehozni, mint a kereskedő. E kivitel szervezésével azonban a kereskedőosztály nagy mértékben emelheti a parasztság jóvedelmét.

A kastély és a paplak semmit sem adhat a parasztnak, csak elvehet tőle. A kereskedő ellenben ha talpraáll, jólétet és kultúrát adhat a népnek és az egész országnak.

Korunk a kis parasztgazdaság fölvirágzásának és a parasztosztály ébredésének kora. Európa összes államaiban emelkedik a parasztság gazdasági és politikai súlya és vele együtt egy

új demokrácia nyomul elő. Két európai országban pedig, a hol a reakció ellen minden felhasználható erőt harcba kellett vinni: a társadalom progresszív elemei széjjelmentek a falvakba, hogy a parasztság tanításával és felvilágosításával siettesék a törpegazdaság felvirágzását.

Az egyik ország: Finnország, a hol 1896-tól kezdve az egyetemi hallgatók hordták széjjel a parasztok között — egy lelkes tudós, dr. Gebhard egyetemi tanár hatása alatt — a termelőség-szövetkezet gondolatát. Főképp tej- és baromfiszövetkezetek alapítására ösztönözték a falusi népet és bár a szegénysorsú parasztság körében nagy nehézségekkel voltak kénytelenek a harcot felvenni: mégis oly sikerrel járt az agitációjuk, hogy példájukon föllelkesülve, a finn értelmiség legjobbjai 1899-ben egy nagy társaság alapítását határozták el, a melynek az legyen a célja, hogy a termelőség-szövetkezeti gondolatot a parasztság körében terjessze s a parasztermények kivitelét informatív jellegű működéssel előmozdítsa.

A társaság hatszáz taggal és *Pellervo* néven* még azon esztendőben megalakult. Alakulása igen nagy lelkesedést keltett a közvéleményben, a mely napokig egyébbel sem foglalkozott és az eredmény nem hűtötte le a társaság iránt táplált bizalmat. A *Pellervo* négy év alatt 194 szövetkezetet állított fel.

A másik ország: Írország, a hol a lordok hatalma ellen volt szükség a nyomorgó ír paraszt talpraállítására. Itt Horace Plunkett ír képviselő vezetése alatt már 1894ben létesült az *Irish Agricultural Organisation Society*, a melynek propagandája számos tej szövetkezetet, gyümölcs- és lentermelő-, baromfitenyésztő-, hitel-, gép- és anyagbeszerző-szövetkezetet létesített. A társaság több folyóiratot tart fenn és évente számos röpiratot bocsát ki, hogy a nép között a szaktudást terjessze. A terményeket több nagy bizományi üzlet értékesíti a londoni piacon. 1900-ban már 500 parasztszövetkezet működött mintegy 50,000 taggal és 300,000 font sterling alaptőkével, a forgalmuk pedig meghaladta az ötnegyed millió font sterlinget.

Ne hagyjuk figyelmen kívül e siker fölbecsülésénél azt a körülményt, hogy az *Organisation Society* férfiai az ír törpebérlővel állottak szemben, Európa legzüllöttebb, szinte állati nyomorúságban sínylődő és agyonpálinkázott parasztelemével.

* Magyarul kb. termékenységet jelent.

Újabb adataink nincsenek erről az ír társaságról, de nagyon valószínű, hogy az 1900 óta lefolyt évek nem cáfolták meg az előző hat esztendő fényes eredményeit.

Nagy és lendületes hivatás vár ezekre a mozgalmakra, mert nem végezték el még a munkájuk javát, de annyi már is látszik a működésükből, hogy nem a nagybirtok zsoldjában állanak, hanem épen a nagybirtok, s a rajta élőddő reakció ellen vették föl a harcot. Ezek nem a fogyasztószövetkezeteken nyargalnak, mint a mi előkelő szövetkezeti apostolaink, hanem a termelőszövetkezetnek csinálnak propagandát, hogy a föld hozamának értékét s vele a parasztszféra fogyasztóképességét és kultúráját emeljék. A társadalom testének regenerációs folyamatai ezek, hogy visszaadják a földnek és a népnek azt az erőt, a melyet a nagybirtok rablógazdálkodása századokon át elvont tőlük.

Magyarországon sem késhetik soká a regeneráció folyamata. Lehetetlen, hogy a mezőgazdasági termelés mai egyoldalúsága még sokáig fennmaradjon. Nemcsak a külföldön, a hol óriási nagy a szükséglet, de még az aránylag csekély fogyasztású belföldön is hallatlanul magas ára van a belterjes parasztság főterményeinek: a húsnak, a baromfinak, a gyümölcsnek és a kerti veteménynek. Megsínyli ezt a drágaságot egyoldalról a fogyasztóközönség és az ipar más oldalról pedig a kisparaszt, a kit tudatlanság és hagyomány korlátoz abban, hogy a világpiac változott viszonyait kihasználja. Nincs messze annak a lehetősége, hogy az ország fejlődőképes elemei, a kiknek érdekei a gazdasági haladáshoz fűződnek, az intellektuelek, a polgárság és a munkásosztály egy napon összefognak, hogy munkába vegyék az ország gazdasági felszabadítását az agrárius uralom kötelékeiből. Annál is inkább érdekükben áll ez, mert nemcsak mint fogyasztók sínylik meg a gabonatermő nagybirtok uralmát, hanem közvetlen életérdekeikben is fenyegeti őket a feudális reakció támadása.

A nyugateurópai piacok fejlett fogyasztásában meg vannak a magyar mezőgazdaság intenzitásának és vele együtt a mainál gazdagabb és demokratikusabb *polgári* Magyarországnak életfeltételei. Nem kell egyebet csinálni, mint bekapcsolni a külföldi piac árviszonyait az ország gazdasági életébe. A nagybirtok nem tudja és nem akarja létrehozni az intenzív gazdálkodást, tehát meg kell csinálni a parasztsággal.

Annál könnyebb ez, mert ennek az alkotó munkának nem

kell az önzetlenség jegyében lefolynia: megtörténhetik az önzés jegyében is. Az agráriusok szövetkezeti mozgalma csak honfiszívet és keresztényi szeretetet ad a parasztnak: ez a mozgalom pénzt ad neki. Amaz a gazdasági fejlődés megakasztására, a természetes világpiaci hatások kizárására irányul: emez a gazdasági fejlődés előmozdítására, a nagy világpiaci hatások érvényesítésére.

A villám a futó embert sújtja. A nagybirtok félti saját uralmát minden gazdasági fejlődéstől és erőszakosan széjjel akarja bontani a kapcsolatot a parasztgazdaság és a kereskedelem között. De épen e támadó föllépésével könnyen provokálhatja az egész társadalmat, hogy összefűzze és megerősítse a paraszti és a kereskedő kapcsolatát.

A mezőgazdasági regeneráció folyamata, a mely Írországban és Finnországban — a mint láttuk — a nép öntudatába is belejutott: általános európai jelenség. A hűbériség nem speciális finn vagy ír intézmény: egy évszázaddal ezelőtt még egész Európa nyögött alatta. Sőt nálunk még ma is féktelenül tobzódik s a mint egykor elkergette a népet a földjéről: most is a földművelők százezrei kénytelenek előle tengeren túlra menekülni. De csak a halál ellen nincs orvosság; a betegségek nyomán be szokott állni a reorganizáció jótékony folyamata. Mi, a kik hinni akarunk az ország gazdasági megújulásában: reméljük, hogy a morbus latifundii is meg fogja találni a maga orvosságát.

Dániel Arnold.